

СТО ДЕВЕДЕСЕТ ГОДИНА
ОД ОСНИВАЊА
ЕПАРХИЈЕ ТИМОЧКЕ

Serbian Orthodox Church
EPARCHY OF TIMOK
University of Belgrade
FACULTY OF ORTHODOX THEOLOGY

ONE HUNDRED AND NINETY YEARS SINCE THE ESTABLISHMENT OF THE TIMOK DIOCESE

Proceedings of the Scientific Conference
Zaječar, November 2, 2024

Edited by
ZORAN RANKOVIĆ

Zaječar – Belgrade
2025

Српска Православна Црква
ЕПАРХИЈА ТИМОЧКА
Универзитет у Београду
ПРАВОСЛАВНИ БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ

СТО ДЕВЕДЕСЕТ ГОДИНА ОД ОСНИВАЊА ЕПАРХИЈЕ ТИМОЧКЕ

Зборник радова са научног скупа
Зајечар, 2. новембар 2024.

Уредник
ЗОРАН РАНКОВИЋ

Зајечар – Београд
2025

САДРЖАЈ / CONTENTS

Предговор	7
Поздравна реч	9

I ИСТОРИЈСКИ ОСВРТ НА ЈУБИЛАРНИ ДОГАЂАЈ

Недељко В. Радосављевић: Формирање Тимочке епископије.	13
Nedeljko V. Radosavljević: The Formation of the Timok Diocese	32
Ненад Макуљевић: Кнез Милош и изградња цркве у Зајечару	33
Nenad Makuljević: Prince Miloš and the Construction of the Church in Zaječar. . .	48
Лазар Љубић: Доситеј Новаковић, први епископ тимочки (1834–1854)	49
Lazar Ljubić: Dositej Novaković, the First Bishop of Timok (1834–1854)	86

II ИЗ ИСТОРИЈСКЕ РИЗНИЦЕ ЕПАРХИЈЕ ТИМОЧКЕ

Јелица Илић: Прилике у Тимочној Крајини током тридесетих година XIX века.	89
Jelica Ilić: Conditions in the Timok Region during the 1830s.	109
Милица Михајловић / монахиња Серафима (Новаковић): Јордан Хаџи Видојковић, протојереј и професор (1869–1935)	111
Milica Mihajlović / nun Serafima (Novaković): Jordan Hadži Vidojković, Protopresbyter and Professor (1869–1935).	167
Лука Станојевић: Милутин Стојадиновић, епископ тимочки (1977–1992) . . .	169
Luka Stanojević: Milutin Stojadinović, Bishop of Timok (1977–1992)	184
Игор Ивковић: Патријарх Павле Стојчевић и Епархија тимочка	185
Igor Ivković: Patriarch Pavle Stojčević and the Diocese of Timok	214

III ИЗ УМЕТНИЧКЕ РИЗНИЦЕ ЕПАРХИЈЕ ТИМОЧКЕ

Вук Даутовић: Ризница Саборне цркве Рођења Пресвете Богородице у Зајечару кроз два века литургијског и архијерејског богослужења.	217
Vuk Dautović: The Treasury of the Cathedral Church of the Nativity of the Most Holy Mother of God in Zaječar through two centuries of Liturgical and Episcopal Worship	262
Горан М. Јанићијевић: Сликарство Светог Рафаила Шишатовачког (јеромонаха буковског 1907-1909) у светлу његовог „тимочког опуса“	265
Goran M. Janićijević: The Paintings of Saint Raphael of Šišatovac (the Hieromonk of Bukovo, 1907-1909) in the Light of His ‘Timok Works’	288
Милена Милошевић Мицић: Допринос епископа тимочког Мелентија Вујића школовању српских сликара у Русији на примеру проте Симе Жикића . . .	289
The Works of Protopresbyter Sima Žikić as the Example of the Contribution of Melentije Vujić, Bishop of Timok, to the Education of Serbian Painters in Russia	311
Игњатије Ђорђевић: Белешка о раду алексиначког сликара Драгољуба Стојковића у Епархији тимочној	313
Ignjatije Đorđević: Note on the Work of the Aleksinac Painter Dragoljub Stojković in the Timok Diocese	322

IV ИЗ БОГОСЛОВСКЕ РИЗНИЦЕ ЕПАРХИЈЕ ТИМОЧКЕ

Никола Лукић: Литургијско богословље Мелентија Вујића, епископа тимочког (1891–1913)	325
Nikola Lukić: Liturgical Theology of Melentije Vujić, Bishop of Timok (1891–1913).	346
Владан Таталовић: Епископ тимочки Методије (Муждека) као тумач Светог Писма.	347
Vladan Tatalović: Bishop of Timok Metodije (Muždeka) as an interpreter of the Holy Scriptures.	361

НЕДЕЉКО В. РАДОСАВЉЕВИЋ

ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ, БЕОГРАД
nedjo.radosavljevic@gmail.comDOI: https://doi.org/10.18485/pbf_eptimok190.2025.ch1УДК: 271.222(497.11)-9"1812/1836"
271.222(497.11)-772"1834"

ФОРМИРАЊЕ ТИМОЧКЕ ЕПИСКОПИЈЕ

Сажетак: Тема рада је формирање Тимочке епископије и њен значај за Православну цркву у Кнежевини Србији. Настанак Тимочке епископије 1834. има основу у геополитичкој реалности и низу аката из домена јавног и црквеног права, који ће у раду бити појединачно анализирани. Први од њих био је Букурешки мировни уговор из 1812, а последњи Патријаршијска и синодска грамата Васељенске патријаршије из 1836. године. Дато је и објашњење зашто је Тимочка епископија формирана 1834. године, пре коначног решења питања црквене јурисдикције над областима које су припојене Кнежевини Србији, до чега је дошло 1836. године. Формирање Тимочке епископије учврстило је аутономију Православне цркве у Кнежевини Србији и донело јој је неопходну стабилност. *Кључне речи:* Васељенска патријаршија, Кнежевина Србија, Тимочка епископија, црквена аутономија, јавно право, црквено право, томос, грамата.

Први акт из домена међународног јавног права од значаја за нашу тему јесте Букурешки мировни уговор. Потписан је 16/28. маја 1812. између Русије и Османског царства као зараћених страна, у време када је постојала српска устаничка држава. Уговор је регулисао спорна питања између две силе, а као ратујућу страну обухватио је и Србију у тренутним границама. На њу се односио осми члан овог уговора. Тим чланом су за српски народ предвиђени амнестија и ограничена аутономија, оличена у самосталном прикупљању пореза и унутрашњој управи земљом. Српски народ признат је као колективно тело у Османском царству. Тешко оружје које су устаници поседовали било би предато, утврђења која су подигли порушена, а османске трупе вратиле би се у своје старе гарнизоне.¹ То је било све што је,

¹ Милорад Екмечић, *Сиварање Јујославије 1790–1918*, књ. 1 (Нови Сад: Православна реч, 2021), 193–194; Славенко Терзић, *На кайијама Констјантинопоља* (Београд: Историјски институт – Нови Сад: Православна реч, 2021), 26; Радослав Љушић, *Вожд Карађорђе*, књ. 2 (Београд: НИУ Војска – Горњи Милановац: НИП „Дечје новине“, 1995), 155–157; Владимир

у тешким околностима по Русију изазваним француском инвазијом, руска дипломатија успела да уради за Србију.²

По потписивању Букурешког мировног уговора његов осми члан није заживео. Спровођење овог члана одбили су и Србија и Османско царство. Србија је сматрала да су њиме тековине борбе за слободу поништене, а да је самосталност унутрашње управе која јој се даје недовољно одређена. Османско царство је, користећи тренутне међународне околности, од Срба тражило капитулацију.³ Османска офанзива на Србију темељно је припремана. Отпор Србије сломљен је у јесен 1813, а Београд је напуштен без борбе.⁴ Букурешки мировни уговор у том тренутку више нико није помињао, али је он касније, по слому Наполеонове Француске 1815. године, постао угаони камен модерне српске државности.⁵

Када је реч о Букурешком мировном уговору, за нашу тему важне су две чињенице. Прва чињеница је да су границе октроисане и непрецизно одређене српске аутономије биле границе устаничке државе из 1812. године, које су укључивале и Тимочку Крајину. Друга чињеница је да слобода вере није јасно формулисана, али је у осмом члану као пример по коме ће се уредити будући односи Срба са Портом поменута аутономија Архипелашких острва (Додеканези), по којој су верске слободе православних биле шире од оних које су у Београдском пашалуку постојале пре управе Хаџи Мустафа-паше (1793–1801).⁶ Стојан Новаковић наводи да је

Стојанчевић, „Српска национална револуција и обнова државе од краја XVIII века до 1839“, у: *Историја српског народа*, књ. V/1 (Београд: Српска књижевна задруга, 1981), 54–55. Робер Мантран сматра да је мировним уговором склопљеним у Букурешту Османско царство прихватило аутономију Србије, в. Робер Мантран, „Почеци Источног питања“, у: *Историја Османског царства*, прир. Робер Мантран (Београд: Clio, 2022), 496.

² Терзић, *На каиџама Констанинџиновоља*, 26–28.

³ Велики везир Хуршид-паша је од Срба тражио предају тврђава, а обећао само амнестију и договор око плаћања пореза. Османске власти су српској делегацији у Софији за тај недовољно одређени вид самоуправе обећале само 12 нахија у Београдском пашалуку, а не територију устаничке државе из 1812. године. С обзиром на то да је Русија била посвећена одбрани од француске инвазије, Порта је сматрала да ће на крају и она прихватити свршени чин војног уништења Србије. Љушић, *Вожд Карађорђе*, 157–158; Екмечић, *Сиварање Јујославије 1790–1918*, 194–195.

⁴ Љушић, *Вожд Карађорђе*, 193–207; Стојанчевић, „Српска национална револуција и обнова државе од краја XVIII века до 1839“, 62–63; Екмечић, *Сиварање Јујославије 1790–1918*, 197–200; Илбер Ортајли, *Најдужи век империје* (Београд: Српска књижевна задруга, 2004), 71.

⁵ Османска дипломатија је у осмом члану Букурешког мировног уговора видела велики проблем и покушала је да га одбаци. Порта је новембра 1815. године, рачунајући на подршку Хабзбуршке монархије и Велике Британије, руском посланику у Цариграду саопштила да себе сматра ослобођеном обавеза које из њега проистичу. Русија то није прихватила. Терзић, *На каиџама Констанинџиновоља*, 30–31.

⁶ Аутономија архипелага Додеканеза састојала се у плаћању годишњег трибута Порти и бирању сопствене управе према локалним обичајима. Присуство османских власти предста-

исповедање православне вероисповести на Додеканезима „свуда било сасвим слободно“. Међутим, само за Хиос, центар поморства и производње мастике, наводи да су хришћани у црквама могли да поставе и користе звона.⁷

Други акт међународног јавног права, који је надоградио правну основу српске аутономије, јесте Акерманска конвенција, потписана 7. октобра 1826. године између Русије и Османског царства. Њоме је Османско царство прихватило руски ултиматум, по коме се обавезало да испуни одредбе ранијих уговора које нису биле реализоване и призна Русији право на заштиту Влашке, Молдавије и Србије, као и сизеренство руског двора у деловима Кавказа. Порта је прихватила слободну пловидбу руских бродова у својим водама. На Србију се односио пети члан Акерманске конвенције.⁸ Он је у основи имао садржај Одвојеног акта, у коме су Срби изнели низ молби за решење свог статуса (враћање предела шест нахија, пуна унутрашња самоуправа земље, пуна слобода вере, подизање болница, штампарија и школа, претварање свих дажбина у данак одсеком, забрана муслиманима, сем припадницима гарнизона, да се насељавају у Србији, право Срба да откупе њихова имања, право да путују и тргују са својим пасошима). Обавеза Порте била је да са српским депутатима о томе постигне договор у року од осамнаест месеци и изда хатишериф који ће се сматрати делом Конвенције.⁹ У међувремену, после Другог српског устанка 1815. године, облик аутономије приближан одредбама осмог члана Букурешког мировног уговора већ је заживео и развијао се, али је био ограничен само на простор Београдског пашалука.¹⁰

Године 1827. код Наварина су удружене британска, француска и руска флота потукле османске поморске снаге, које су биле ојачане флотом

вљао је по један чиновник на сваком од острва, са оружаном пратњом и цивилним особљем, које су често чинили локални Грци. Радомир Ј. Поповић, „Идеал независности и нужност аутономије“, у: *Два века модерне српске дипломатије*, ур. Чedomir Попов, Драгољуб Р. Живоиновић и Слободан Г. Марковић (Београд: Балканолошки институт САНУ – Институт за европске студије, 2013), 78; Стојанчевић, „Српска национална револуција и обнова државе од краја XVIII века до 1839“, 54.

⁷ Стојан Новаковић, *Турско царство пре Први српски устанак* (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2001), 125, 131.

⁸ Терзић, *На кайијама Констанинопоља*, 43–44; Мантран, „Почеци Источног питања“, 502.

⁹ Радош Љушић, *Кнежевина Србија (1830–1839)* (Београд: Српска академија наука и уметности, 1986), 2; Терзић, *На кайијама Констанинопоља*, 44; Стојанчевић, „Српска национална револуција и обнова државе од краја XVIII века до 1839“, 117; исти, *Јужнословенски народи у Османском царству од Јегренској мира 1829. до Париској конфересије 1856. године* (Београд: Издавачко штампарско предузеће ПТТ, 1971), 15–16.

¹⁰ Љушић, *Кнежевина Србија (1830–1839)*, 2.

египатског намесника Мехмеда Алије. Тако је спречен слом Грчког устанка.¹¹ Због неиспуњавања одредби Акерманске конвенције, Русија је 28. априла 1828. године објавила рат Османском царству. Рат је, после османског пораза, завршен склапањем Једренског мировног уговора 14. септембра 1829. године. Тим новим актом међународног јавног права Србија је добила више од онога што јој је пружао осми члан Букурешког мировног уговора.¹² Шестим чланом Једренског мировног уговора било је предвиђено стварање аутономне Кнежевине Србије, која би под врховном влашћу султана, али и заштитом Русије, уживала пуну унутрашњу самоуправу, уз враћање шест нахија. Султанова обавеза била је да то потврди хатишерифом, као актом државног јавног права.¹³

Кнез Милош је у почетку одбијао да прими први хатишериф, јер су се у њему налазиле бројне ставке који су ублажавале османске обавезе, почевши од адреса на које је упућен (београдски мухафиз и београдски мула), до компликованих формулација и нејасних момената у погледу динамике испуњавања обавеза од стране османске државе. Тај акт је био само обећање привилегија које ће Срби ускоро моћи да уживају.¹⁴ За Србију је био релевантан други хатишериф. Он је био јаснији, садржао је одредбе о враћању шест нахија и прокламовао пуну слободу вере. Султан је тај хатишериф потписао 15. октобра 1830, а његова копија је пет дана потом уручена српској депутацији. Хатишериф је прочитан је на Светог Андреју Првозваног 30. новембра / 12. децембра 1830. године.¹⁵ Аутономија Кнежевине Србије додатно је учвршћена још једним актом државног јавног права. Реч је о берату о ограниченој наследности породице Обреновића на српском владарском трону, датом кнезу Милошу Обреновићу у исто време када и други хатишериф.¹⁶ Тиме је Србија по правном капацитету превазишла

¹¹ Битка код Наварина догодила се 20. октобра 1827. Терзић, *На кайијама Констџантинско-йолџа*, 43; Мантран, „Почеци Источног питања“, 502; Čedomir Popov, *Grđanska Evropa (1770–1871), knj. 2: Politička istorija Evrope* (Novi Sad: Matica srpska, 1989), 43.

¹² Мантран, „Почеци Источног питања“, 503; Popov, *Grđanska Evropa (1770–1871)*, 43; Стојанчевић, „Српска национална револуција и обнова државе од краја XVIII века до 1839“, 118; исти, *Јужнословенски народи у Османском царству од Једренског мира 1829. до Париског конгреса 1856. године* (Београд: Издавачко штампарско предузеће ПТТ, 1971), 15–16.

¹³ В. Стојанчевић, „Српска национална револуција и обнова државе од краја XVIII века до 1839“, 118–119; исти, *Јужнословенски народи у Османском царству*, 16–17; Љушић, *Кнежевина Србија (1830–1839)*, 3. Одредбе Једренског мира које се тичу Грчке независности и аутономија Влашке, Молдавије и Србије потврђене су на Лондонској конференцији фебруара 1830. Мантран, „Почеци Источног питања“, 503.

¹⁴ Љушић, *Кнежевина Србија (1830–1839)*, 4–5.

¹⁵ Љушић, *Кнежевина Србија (1830–1839)*, 6–7; Екмечић, *Стварање Југославије 1790–1918*, 274–275.

¹⁶ На берату о наследном кнежевском достојанству инсистирала је руска страна, док је османска дипломатија истрајавала на томе да само османска династија може бити наследна.

државе са старом аутономијом – Влашку и Молдавију, чији су владари били мандатни.

Једно од питања која су другим хатишерифом дефинисана била је слобода исповедања православне вероисповести, без до тада присутних законских ограничења, на која се, изузев употребе звона, кнез Милош Обреновић већ од 1819. године није обзирао.¹⁷ О томе колики је за српски народ био значај слободе вере говори и податак да се два члана другог хатишерифа, први и четрнаести, непосредно односе на то питање. Први члан хатишерифа био је кратак и гласио је: „поменути [српски] народ оправљаће богослуженије своје у црквама својим сасвим слободно“. Члан четрнаести имао је следећи садржај: „митрополити и епископи који би од поменутог народа к тому достојанству били изабрани, биваће наименовани такови-ма од патријарха у Цариграду, а неће дужни бити лично у исту столицу долазити“.¹⁸ Овим су постављени оквири за даље уређење односа између Кнежевине Србије и Васељенске патријаршије, при чему је Porta изашла из непосредног учешћа у томе и давања коначне речи у избору архијереја султанским бератима. Међутим, то само по себи није значило и формирање аутономне цркве у Србији, јер је наведене чланове било могуће испунити и непосредно у Васељенској патријаршији.

Кнез Милош Обреновић није имао пуно поверења у кандидате за нове архијереје који су потицали из Кнежевине Србије. Са дотадашњим митрополитима, ужичко-ваљевским Герасимом Домнином (1816–1830) и београдским Антимом Ладопулосом (1827–1831), он је изградио добар однос и стекао увид у то колико знања и способности архијереји треба да имају да би достојно одговорили повереним дужностима. Зато је у почетку инсистирао на томе да они остану у Србији. Аргумента за то било је више: они су били добро образовани, знали су језик средине и локалне прилике, и одржавали су редовну и непосредну комуникацију са Васељенском

Компромис је постигнут тако што је Милошу Обреновићу признато наследно кнежевско достојанство на принципу примогенитуре до другог колена (синови, унуци) из реда непосредног и законитог потомства. Михаило Гавриловић, *Милош Обреновић*, књ. 3 (1827–1835) (Београд: Штампарија Давидовић, 1912), 607–609; Љушић, *Кнежевина Србија (1830–1839)*, 10–11.

¹⁷ Када је реч о употреби звона, кнез Милош Обреновић је допустио њихову наставку и постављање на цркве већ 1829. године. Локалне османске власти, без јаког ауторитета у Београдском пашалуку, само су формално реаговале на то, изузев посаде београдске тврђаве, која је претила бомбардовањем цркве, али је и она по читању другог хатишерифа морала да прихвати нову реалност. Недељко В. Радосављевић, *Православна црква у Београдском пашалуку 1766–1831: ујрава Васељенске патријаршије* (Београд: Историјски институт, 2007), 404–406, 429–434.

¹⁸ Гавриловић, *Милош Обреновић*, књ. 3, 289–300; Љушић, *Кнежевина Србија (1830–1839)*, 13; Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, књ. 2 (Београд: БИГЗ, 1991), 314; Радосављевић, *Православна црква у Београдском пашалуку 1766–1831*, 148.

патријаршијом. Међутим, по наредби Патријаршије, они нису прихватили тај предлог.¹⁹ Милош Обреновић је потом замолио ученог бугарског архимандрита Неофита Бозвелија, који је одржавао јаке везе са Србима и знао српски језик, да буде епископ у Кнежевини Србији, али он то такође није прихватио.²⁰ Архимандрит Павле Кенгелац из Карловачке митрополије прихватао је да буде рукоположен за епископа у Србији, али уз услов да сам бира епархију, што је одбачено.²¹ Тек тада је изабран кандидат за митрополита Србије из реда домаћег свештенства. Био је то враћевшнички архимандрит Мелетије Павловић.²²

Избор нове јерархије у Кнежевини Србији текао је упоредо са добијањем црквене аутономије. Иако је првобитно сматрала да нема обавезу да аутономију прихвати, Васељенска патријаршија је уважила став Александра Ивановича Рибопјера, руског посланика у Цариграду, да то учини за добро Цркве. Међутим, Рибопјер није био искључив. Добро сагледавши црквене прилике на Балканском полуострву, он је сматрао да васељенском патријарху у

¹⁹ Герасим Домнин 29. децембра 1830 / 9. јануара 1831. ступа на трон митрополије Цезареје Кападокијске, прве по рангу иза Константинопољске у диптиху Васељенске патријаршије. Цезареја Кападокијска, 8/20. јануара 1831. *Герасим Домнин, митрополит кесаријски, кнезу Милошу Обреновићу*, ДАС, КК, XXXV, 718. Митрополит београдски Антим Ладопулос је, следећи добре обичаје, поднео 9/21. октобра 1831. молбу кнезу Милошу да се повуче из Србије. Није, међутим, отишао за Цариград већ у свој завичај у Грчкој, па је поводом тога патријарх Константин I у писму кнезу Милошу изразио чуђење да поменути митрополит „више воли дим своје отаџбине него тамјан Велике цркве“. Nedeljko V. Radosavljević, „Antimus, Bishop of Vratsa and Lovech and Metropolitan of Belgrade“, *Bulgarian Historical Review* 45, No. 1–2 (2018): 165. Антим се настанио на родном острву Сифнос, где је помогао обнову манастира Светог пророка Илије. Касније се настанио у Аполонији, где је 18. јануара 1852. умро. https://users.sch.gr/markmarkou/1833_1870/1852/koim/anthimos_ladopoulos.htm (приступљено 11. децембра 2024).

²⁰ Неофит Бозвели, хиландарски монах, црквени и просветни радник, аутор граматика и школских буквара на бугарском језику, од којих су неки штампани у Кнежевини Србији. Говорио је грчки, турски, руски и српски језик. Био је једна од најважнијих личности бугарског националног препорода (възраждане) у првој половини XIX века. Илия Тодев (и др.), *Кой кой е сред българите XV–XIX в.* (София: Аноубис, 2000), 186–188; Гавриловић, *Милош Обреновић*, књ. 3, 499; Радосављевић, *Православна црква у Београдском џашалуку 1766–1831*, 150.

²¹ Павле Кенгелац (Кикинда, 29. јун 1766 – Темишвар, 19. март 1834). Архимандрит у Карловачкој митрополији. У Шопрону је завршио студије филозофије, а у Санкт Петербургу је докторирао теологију. Образовање је наставио у Халеу, где је стекао докторат из природних наука. Због исказаних намера о унијаћењу, од чега је брзо одустао и показао се, Свети синод Карловачке митрополије изрекао му је епитимију у трајању од седам година, а митрополит Стратимировић остао му је трајно ненаклоњен. У Карловачкој митрополији никада није постао епископ. Александар Грубић, „Кенгелац, Павле“, у: *Српски биографски речник*, књ. 5, ур. Чedomир Попов (Нови Сад: Матица српска, 2011), 37–38; Радосављевић, *Православна црква у Београдском џашалуку 1766–1831*, 150.

²² Недељко В. Радосављевић, „Аутономија Православне цркве у Кнежевини Србији и арондација епископија 1831–1836“, *Исцртаживања* 23 (2014): 237; исти, *Православна црква у Београдском џашалуку 1766–1831*, 149; Сава Вуковић, *Српски јерарси од деведой до двадесетой века* (Београд: Евро – Подгорица: Унирекс – Крагујевац: Каленић, 1996), 314.

погледу Православне цркве у Кнежевини Србији треба оставити више права од формалних надлежности.²³ На основу тих смерница, брзо је постигнут договор о стварању црквене аутономије у Кнежевини Србији. У Васељенској патријаршији је септембра 1831. настао Томос, црквеноправни акт којим је установљена Православна црква у Кнежевини Србији као њен канонски нераскидиви део. Патријаршија је Томосом потврдила да њена власт у том трезнутку није била само номинална. По њему, годишњи допринос који би се из нове аутономне цркве уплаћивао у патријаршијску благајну био је 6000 гуруша. Такође је одређено да у патријаршијску касу за избор сваког наредног митрополита буде плаћено 300 дуката. За избор нових епископа није било предвиђено плаћање такси. Васељенска патријаршија је забранила задуживање архијереја нове аутономне цркве под било каквим изговором. Смењивање архиепископа Београда и митрополита Србије, и поред кнежеве одлуке, није било могуће без сагласности васељенског патријарха. Свето миро добијано је из Цариграда. Име патријарха помињано је приликом службе Божје пре имена митрополита Србије и епархијских епископа. Иако је већ од септембра 1831. био на снази, Томос је стигао у Кнежевину Србију 5/17. јануара 1832. године, по исплати свих дугова Патријаршији.²⁴

Томос је као оквир територије нове црквене аутономије одредио границе Кнежевине Србије. Међутим, оне су, успешним пролонгирањем решавања питања шест нахија од османске дипломатије, у почетку биле исте као и границе дотадашњег Београдског пашалука. Због тога је Ужичко-ваљевска митрополија подељена на две епископије, Шабачку и Ужичку, а Београдска митрополија постала је архидијецеза архиепископа Београда и митрополита Србије. За разлику од ранијег стања у Србији, титулу архиепископа и митрополита носио је само поглавар Цркве, док су друга два архијереја имали епископски чин. Тиме је направљена јасна разлика између њих и архијереја под непосредном управом Патријаршије, који су били митрополити по части. Православна црква у Кнежевини Србији је тако постала идентична митрополијама у Васељенској патријаршији које су имале сложену структуру, од којих се у словенским областима издвајала Трновска. Она је имала пет епархија, од којих је једна била под директном управом трновског митрополита, а остале четири на челу су имале њему подређене епархијске епископе (преславски, червенски, ловечки и врачански). Мада

²³ Гавриловић, *Милош Обреновић*, књ. 3, 584–585; Радосављевић, „Аутономија Православне цркве у Кнежевини Србији и арондација епископија 1831–1836“, 236.

²⁴ Павле Швабић, „Прилози за историју Српске цркве: к питању о аутономији Српске цркве“, *Гласник Православне цркве у Краљевини Србији* 4, бр. 5–6 (1903): 383–387; Радосављевић, *Православна црква у Београдском пашалуку 1766–1831*, 152–153; исти, „Аутономија Православне цркве у Кнежевини Србији и арондација епископија 1831–1836“, 238–239.

није имала степен аутономије, она је услед већег броја епископа имала стабилнију структуру од аутономне цркве у Кнежевини Србији.²⁵

У Васељенску патријаршију су јула 1831. године, ради избора и рукоположења, из Кнежевине Србије послати архимандрити Мелетије Павловић и Нићифор Максимовић.²⁶ Требало је да Мелетије Павловић буде изабран за митрополита Србије, док би Нићифор Максимовић постао ужицки епископ. За трећег кандидата, Герасима Георгијевића, планирано је да буде изабран за епископа шабачког по њиховом повратку из Цариграда.²⁷

Када је реч о избору митрополита и епископа, важан црквеноправни акт био је *Синодско дело којим се ујиврђује ред архијереја у Србији*. Тај акт је претходио Томосу и био је издат најмање месец дана пре њега. Српским депутатима који су се налазили у Цариграду уручено је *Синодско дело* у форми грамате.²⁸ Тај акт није имао снагу Томоса о додели црквене аутономије, али је био важан корак ка њој. Из његовог садржаја јасно се види да је Васељенска патријаршија очекивала да ће Кнежевини Србији бити присаједињено подручје шест нахија и да ће због тога број епархија бити повећан.²⁹

²⁵ Због те чињенице у њеним оквирима су по одобрењу Васељенске патријаршије некада бирани епархијски епископи, јер су увек постојала најмање три архијереја која би чинила изборни сабор. Иван Тютюнджиев, *Търновският епископат XII–XXI в.* (Велико Търново: Ровита, 2007), 258–261; Radosavljević, „Antimus, Bishop of Vratsa and Lovech and Metropolitan of Belgrade“, 150–153.

²⁶ Мелетије Павловић (Врбава, Гружа, 1776 – Београд, 11. јун 1833) примио је монашки чин у манастиру Враћевшница, а 1810. постао је игуман студеничко-враћевшничког братства. По подели братства на студеничко и враћевшничко, остао је игуман манастира Враћевшница. Три пута је као администратор управљао Београдском митрополијом у време промена на митрополитском трону. Био је иницијатор формирања прве српске Конзисторије 1822. и њен први председник.

Нићифор Максимовић (Јежевица код Чачка, 1788 – манастир Сретење, 1853) био је јеромонах манастира Никоље кабларско и заслужан за обнову манастира Преображење и Сретење у Овчарско-кабларској клисури. У чин архимандрита произвео га је 1830. београдски митрополит Антим. Вуковић, *Српски јерарси од деветиој до двадесетог века*, 314, 361–362; Радосављевић, „Аутономија Православне цркве у Кнежевини Србији и арондација епископија 1831–1836“, 237.

²⁷ Герасим Георгијевић (Видин, око 1779 – Шабац, 1839) био је јеромонах манастира Студенице, у коме је стекао основно теолошко образовање. У време слома Првог српског устанка прешао је са студеничко-враћевшничким братством у манастир Фенек. У Србију се вратио у време Хаџи Проданове буне 1814. Вуковић, *Српски јерарси од деветиој до двадесетог века*, 127; Радосављевић, „Аутономија Православне цркве у Кнежевини Србији и арондација епископија 1831–1836“, 238.

²⁸ Радосављевић, „Аутономија Православне цркве у Кнежевини Србији и арондација епископија 1831–1836“, 238.

²⁹ Недељко В. Радосављевић, *Зворничка митрополија у Васељенској патријаршији (1766–1880)* (Бијељина: Синај – Београд: Историјски институт, 2024), 99; исти, „Аутономија Православне цркве у Кнежевини Србији и арондација епископија 1831–1836“, 238–240.

Тек по доношењу *Синодској дела* у Васељенској патријаршији је 17/29. августа 1831. године за архиепископа Београда и митрополита Србије рукоположен и изабран Мелетије Павловић. Дан касније је за ужичког епископа рукоположен и изабран Нићифор Максимовић.³⁰ С обзиром на то да у тренутку њиховог избора још увек није издат Томос о аутономији Православне цркве у Кнежевини Србији, исправан је закључак да су Мелетије Павловић и Нићифор Максимовић изабрани као и сви други архијереји Васељенске патријаршије, с напоменом уписаном у Изборни кодекс да је то урађено по слову другог хатишерифа.³¹ Сви поменути акти међународног и државног јавног права, као и *Синодско дело* и Томос из 1831. године, који припадају корпусу црквеног права, постали су темељи аутономије Православне цркве у Кнежевини Србији. Без њих, такође, не би било могуће ни формирање Тимочке епископије.³²

Догађаји из 1833. године променили су дотадашњу геополитичку ситуацију. Османско царство је почетком тридесетих година било у кризи услед побуна конзервативних снага у Босанском пашалуку и Скадарском санџаку, али и отказивања послушности египатског намесника Мехмеда Алије, који је ступио у рат против централних власти и запосео Сирију. Османско царство опстало је захваљујући уговору о савезу са Русијом, склопљеним 8. јула 1833. у Ункјар Искелесију. Русија је упутила бродове са десет хиљада припадника десантних трупа у мореузе, где ће остати пет месеци, до стабилизације прилика.³³

У областима које су требало да буду враћене Кнежевини Србији по шестом члану Једренског мировног уговора, у инцидентној атмосфери и са славим ауторитетом османских власти, долазило је до озбиљних сукоба између православних и муслимана. Користећи ту ситуацију, кнез Милош Обреновић је 1833. у њих увео војску Кнежевине Србије, чиме је она изашла на линије разграничења из 1812. године. Тимочка Крајина, Јадар, Рађевина, делови Крушевачког санџака (нахије Алексиначка, Ражањска, Крушевачка и Параћинска), као и велики део Старог Влаха, припојени су Кнежевини Србији. То је било у складу са свим међународним и државним актима јавног права које је Османско царство прихватило и потврдило другим хатишерифом. Суочен с тешком ситуацијом у којој се Османско царство нашло,

³⁰ Димитрије Алексијевић, „Прилози за историју Српске цркве“, *Весник Српске цркве* 21, бр. 12 (1910): 859; Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, 316–317.

³¹ Михаило Гавриловић, *Милош Обреновић*, књ. 2 (Београд: Штампарија Давидовић, 1909), 497–499; Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, 317; Љушић, *Кнежевина Србија (1830–1839)*, 21–22; Радосављевић, „Аутономија Православне цркве у Кнежевини Србији и арондација епископија 1831–1836“, 239.

³² Радосављевић, *Зворничка митрополија у Васељенској патријаршији (1766–1880)*, 99.

³³ Терзић, *На кайијама Константинопоља*, 53–55.

реис-ефендија је 25. маја 1833. признао Кнежевини Србији границе из 1812. по карти руског картографа капетана Коцебуа, а кнез Милош Обреновић је Прокламацијом од 29. јуна исте године прогласио присаједињење нових предела.³⁴ Султан Махмуд II је то потврдио новим највишим државним јавноправним актом, трећим хатишерифом (изјаснителним, толкователним), који је у Крагујевац стигао 4. децембра 1833. године.³⁵

Трећи хатишериф био је кључни акт државног јавног права не само за утврђивање нових граница Кнежевине Србије већ и граница црквене аутономије у њој. Међутим, о новим границама Православне цркве у Кнежевини Србији тек је требало преговарати са Васељенском патријаршијом. Порта је у томе углавном била посматрач, али не без одређеног утицаја. У тренутку припајања шест нахија Православна црква у Кнежевини Србији граничила се са пет митрополија, које су биле под непосредном патријаршијском управом: Зворничком, Дабробосанском, Рашко-призренском и Скендеријском, Нишком и Видинском. Изузев Дабробосанске, из свих осталих митрополија су делови територија ушли у састав Кнежевине Србије. Међутим, самим тим нису одмах постали и део аутономне цркве у њој, већ су и даље остали у оквирима старих митрополија.³⁶ О њиховом укључивању у Православну цркву у Кнежевини Србији тек је требало да уследе преговори.

У преговорима са Васељенском патријаршијом око њиховог припајања, поред кнежевских власти, требало је да учествује и Православна црква у Кнежевини Србији. Међутим, смрт митрополита Мелетија Павловића 11. јуна 1833. године показала је колико је била скромна њена аутономија.³⁷ Два преостала архијереја, епископи шабачки Герасим Георгијевић и ужички Нићифор Максимовић, нису могли да изаберу новог поглавара аутономне цркве, јер је сабор који би то учинио морао да има најмање три члана. Могућност да њих двојица изаберу још једног епископа како би имали довољан број чланова за такав сабор није била реална јер га патријарх у тим околностима не би потврдио.³⁸ Аутономија Православне цркве

³⁴ Љушић, *Кнежевина Србија (1830–1839)*, 22–40; Ортајли, *Најдужи век империје*, 50–51; Радосављевић, *Зворничка митрополија у Васељенској патријаршији (1766–1880)*, 97–98.

³⁵ У трећем хатишерифу вешта османска дипломатија искористила је прилику да рedefи-нише своје неиспуњене обавезе у погледу исељавања муслиманског становништва из Кнежевине Србије, посебно оних који су живели у варошима уз велике градове. Рок за њихово исељење померен је на пет година, док та обавеза више није важила за муслимане становнике Београда. Љушић, *Кнежевина Србија (1830–1839)*, 16–17.

³⁶ Радосављевић, *Зворничка митрополија у Васељенској патријаршији (1766–1880)*, 98.

³⁷ Митрополит Мелетије Павловић сахрањен је у манастиру Враћевшница, чији је старешина био пре избора на ту дужност. Вуковић, *Српски јерарси од деветиој до двадесетог века*, 314; Радосављевић, *Зворничка митрополија у Васељенској патријаршији (1766–1880)*, 98.

³⁸ За избор новог епископа био би потребан сабор од најмање два архијереја јер „један не може рукоположити другога, једнак једнакога“. Лазар Мирковић, *Православна лигијаци-*

у Кнежевини Србији практично је суспендована због недостатка црквено-правног капацитета. Васељенски патријарх Константин I могао је да реши настали проблем тако што би у Србију упутио неког од суседних архијереја како би саборно био изабран нови митрополит, али то није учинио.³⁹ Уследили су дуги преговори који су се тицали избора новог митрополита Србије, утврђивања новчаног износа које би Православна црква у Кнежевини Србији годишње уплаћивала у патријаршијску благајну и висине обештећења суседним митрополитима за делове њихових епархија који би ушли у њен састав. Преговоре су водиле власти Кнежевине Србије и Васељенска патријаршија, која је пограничне митрополите овластила да непосредно комуницирају са српским властима у вези са питањима која се тичу њихових финансијских потраживања.⁴⁰

Кнез Милош Обреновић покушавао је да пронађе достојног кандидата за митрополита Србије, о чему је писмом од 23. јула / 5. августа 1833. обавестио и патријарха Константина I.⁴¹ Као и 1830–1831. године, он није показао поверење у кандидате из реда домаћег свештенства. Његов први избор био је Герасим Домнин, бивши митрополит ужичко-ваљевски, који се тада налазио на челу Кесарокападокијске митрополије. Герасим Домнин, међутим, није прихватио указану част, објашњавајући то старошћу.⁴² Нови кнежев предлог био је Павле Јовановић, бивши професор Карловачке гимназије, који се из Хабзбуршке монархије преселио у Србију и примио српско поданство. У Кнежевини Србији вршио је одговорну дужност секретара Суда народног српског, а потом и секретара Књажевске канцеларије. Замонашен је и рукоположен у чин јеромонаха од епископа ужичког Нићифора Максимовића. Добио је монашко име Петар. Потом је послат у Цариград, где је на Светог Николу, 18. децембра 1833. године, изабран и рукоположен за новог митрополита Србије.⁴³

ка, књ. 2 (Београд: Свети Архијерејски Синод Српске православне цркве, 1983), 121–122. У Васељенској патријаршији такав сабор је морао да има најмање три члана. Радосављевић, *Зворничка митрополија у Васељенској патријаршији (1766–1880)*, 98.

³⁹ Радосављевић, *Зворничка митрополија у Васељенској патријаршији (1766–1880)*, 100–101.

⁴⁰ Патријарх Константин I овластио је митрополите видинског, нишког, зворничког, рашко-призренског и скендеријског да се са српским кнезом споразумеју „о уређењу дворског дуга делова њихових епархија који су придодати Кнежевини“. Димитрије Алексијевић, „Прилози за историју Српске цркве“, *Весник Српске цркве* 22, бр. 12 (1911): 29; Радосављевић, *Зворничка митрополија у Васељенској патријаршији (1766–1880)*, 101.

⁴¹ Пожаревац, 23. јула / 5. августа 1833, *Кнез Милош Обреновић васељенском патријарху Констанинџину I*, ДАС, КК, XXXV, 825 (3–4).

⁴² Радосављевић, *Зворничка митрополија у Васељенској патријаршији (1766–1880)*, 100.

⁴³ Алексијевић, „Прилози за историју Српске цркве“, 28; Вуковић, *Српски јерарси од деведесетог до двадесетог века*, 403; Радосављевић, „Аутономија Православне цркве у Кнежевини Србији и арондација епископија 1831–1836“, 244.

Однос Патријаршије према избору и рукоположењу Петра Јовановића показује да је аутономија Православне цркве у Кнежевини Србији у том тренутку била готово непостојећа. Више чињеница говори у прилог томе. У избору и рукоположењу Петра Јовановића није учествовао ниједан од два епископа из Србије. Избор је извршен по устаљеним правилима као за било ког митрополита Васељенске патријаршије, с тим што је у изборном акту само кратко напоменуто да је „послат из Србије“.⁴⁴ Тражена је и сагласност Порте. Кнез Милош Обреновић упутио је молбу царској дефтерхани да Петар Јовановић „буде уведен у митрополитски чин“.⁴⁵

По решавању питања поновног успостављања функционалности Православне цркве у Кнежевини Србији, кнез Милош Обреновић је почео преговоре како са Патријаршијом, тако и са митрополитима чији су делови епархија 1833. ушли у састав Кнежевине Србије. Схватајући реалност, они нису правили проблеме српским властима, али су потраживали приходе које су до тада убирали. Митрополит Гаврило зворнички брзо је увидео да се околности мењају и да у неким деловима митрополије више не може непосредно да сабира архијерејске приходе, већ је то вршено преко опуномоћеника које су одредиле локалне власти. Рашко-призренски и скендеријски митрополит Ананије такође је тражио годишње приходе, а они су му редовно исплаћивани.⁴⁶ Када је реч о деловима Нишке митрополије, у историографији је присутно мишљење да се њен митрополит задовољио сумом од хиљаду дуката које је добио од кнеза Милоша, одбивши понуду да пређе у Кнежевину Србију и у њој добије епархију са центром у Алексинцу.⁴⁷ Што се тиче његових личних потраживања, такво нешто би било могуће, али он не би могао да преговара о дугу дела епархије према

⁴⁴ Одлуку о избору Петра Јовановића за архиепископа Београда и митрополита Србије потписали су митрополити халкедонски Захарија, дерконски Никифор, филаделфијски Панарет и маронијски Данило. Радосављевић, „Аутономија Православне цркве у Кнежевини Србији и арондација епископија 1831–1836“, 101; Алексијевић, „Прилози за историју Српске цркве“, 28.

⁴⁵ Београд, без датума. Кнез Милош Обреновић Царској дефтерхани у Цариграду. Моли за сагласност да Петар Јовановић буде изабран за новој митрополији Србије. НБСоф, ОАК, 16/43.

⁴⁶ Радосављевић, *Зворничка митрополија у Васељенској патријаршији (1766–1880)*, 103–105.

⁴⁷ Драгана Јањић и Небојша Ђокић наводе да је ту понуду одбио митрополит Григорије. Драгана Ј. Јањић и Небојша Д. Ђокић, „Неколико питања везаних за историју Нишке епископије од почетка 16. века до стварања Бугарске егзархије средином 19. века“, *Башићина* 37 (2014): 111. Међутим, Далибор Мидић указује на то да је нишки митрополит Јосиф поднео оставку септембра 1833. и да га је на нишком трону наследио ГенADIје, који је на челу Нишке митрополије остао до 1835. Тек после њега је нишки митрополит постао Григорије. Далибор Мидић, *Историја Православне епархије нишке* (Ниш: Православна епархија нишка, 2019), 74–75. Из тога можемо да закључимо да је преговоре са кнезом Милошем митрополит Григорије водио 1835. или 1836. године.

Патријаршији, нити да се у њено име одрекне дела територије Нишке митрополије.⁴⁸

Највећи компактан простор који је 1833. припојен Кнежевини Србији била је Тимочка Крајина. Она је била део Видинске митрополије, која није баштинила традицију укинуге Пећке патријаршије, већ је од средине XV века била у саставу Васељенске патријаршије.⁴⁹ Верници у њој су били Бугари и Срби, уз значајан број Влахa. Становници Видина су, у времену пре Српске револуције, у значајној мери били везани за манастир Студеницу, који су богато даривали. У Видину је постојао и Студенички метох.⁵⁰ У време Првог српског устанка Тимочани су узели активно учешће у српској војсци. Године 1833. приближно половина Видинске митрополије се нашла у Кнежевини Србији. Управа видинског митрополита Антима, наклоњеног кнезу Милошу, опстала је у пуној мери само до границе на реци Тимок. Као и осталим митрополитима чији су делови епархија припојени Кнежевини Србији, Антиму је дато право да прикупља архијерејске приходе, али само оне који су постојали у Православној цркви у Кнежевини Србији.⁵¹

Током преговора са Патријаршијом кнез Милош Обреновић је увидео чињеницу да је недовољан броја архијереја у Православној цркви у Кнежевини Србији у тренутку смрти митрополита Мелетија Павловића 1833. године довео до тога да њена аутономија буде само формална и да о свим њеним питањима директно одлучује Васељенска патријаршија. На основу тог искуства започет је рад на оснивању нове, четврте епархије у Православној цркви у Кнежевини Србији. С обзиром на површину и компактност простора, одлучено је да она буде организована на простору Тимочке Крајине. Кнез Милош Обреновић је писмом од 25. јануара / 6. фебруара 1834. препоручио митрополиту Петру Јовановићу да изабере епископа тимочног и за ту дужност је предложио игумана манастира Горњака Доситеја Новаковића.⁵²

⁴⁸ Радосављевић, „Аутономија Православне цркве у Кнежевини Србији и арондација епископија 1831–1836“, 245.

⁴⁹ Иван Снегаров, *История на Охридската архиепископия – патриаршия, том 2: от падането ѝ под турците до нейното унищожение (1394–1767)* (София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“ – БАН, 1995), 183, 509–510; Steven Runciman, *The Great Church in Captivity* (London: Cambridge University Press, 1968), 168–170; Олга Тодорова, *Православната црква и българиите XV–XVIII век* (София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 1997), 66–69.

⁵⁰ Недељко В. Радосављевић, „Јоаникије, митрополит рашко-призренски“, *Историјски часопис* 61 (2012): 150.

⁵¹ Радосављевић, „Аутономија Православне цркве у Кнежевини Србији и арондација епископија 1831–1836“, 244–245; исти, *Зворничка митрополија у Васељенској патријаршији (1766–1880)*, 101.

⁵² Алекса Илић, *Петар Јовановић, митрополит београдски: његов живот и рад (1833–1859)* (Београд: Штампарија К. Грегорића, 1911), 67.

Тимочка епископија је утемељена на Сретење 1834. године у Крагујевцу, када је изабран први епископ тимочки – Доситеј Новаковић. Приликом његовог избора поступљено је у потпуности у складу са правилима Васељенске патријаршије. Доситеј Новаковић је изабран од сабора, који су чинила тројица архијереја, као један од тројице кандидата.⁵³ Нови архиепископ Београда и митрополит Србије Петар Јовановић обратио се 8/20. фебруара 1834. године писмом васељенском патријарху Константину II, којим га је обавестио о Доситејевом избору и разлозима због којих је то учињено. Главни разлог био је тај што је простор који је припадао Видинској митрополији био велики и није могао да буде припојен некој од суседних епархија, како је касније урађено са остатком нових области.⁵⁴

Поред Тимочке Крајине, у састав нове епископије ушли су и делови Нишке митрополије (протопрезвитерати Ражањски и Алексиначки). Последњи јој је 1836. припојен Поречки протопрезвитерат, који је до тада био у Београдској архијерејској области. Тако је заокружена њена територија, а детаљни пописи свештенства оба реда, као и црква и манастира, извршени су 1836. године. Прво средиште Тимочке епископије било је у Зајечару.⁵⁵

У случају настанка Тимочке епископије приметан је утицај српског државног разлога на ту одлуку. Стабилност црквене аутономије за Кнежевину Србију била је веома важна. Патријарх Константин II није се противио стварању Тимочке епископије, јер га није доводио у непосредну везу са новчаним обавезама Србије према Васељенској патријаршији и старим митрополитима. У одговору на писмо епископа Доситеја Новаковића о дочеку у Тимочној епархији по избору и рукоположењу за епископа, митрополит Петар му је саопштио вест да је патријарх Константин II његов избор одобрио и благословио, те да га је „уписао у число архијереја Велике Христове цркве“.⁵⁶ Такав податак, међутим, није унет у Изборни кодекс Васељенске патријаршије, док каснији избори митрополита и епископа

⁵³ Доситеј Новаковић (Дабница код Прилепа, ? – Неготин, 2/14. април 1854) замонашен је у манастиру Трескавцу. У Зографу, где је потом боравио, био је произведен у јерођакон, а потом рукоположен у чин јеромонаха. Био је протосинђел у Нишкој митрополији при митрополиту Мелетију, погубљеном од османских власти 1821. због оптужби за подршку Грчком устанку. Потом је постао игуман манастира Горњак. На тој дужности био је у тренутку избора за епископа тимочког. Вуковић, *Српски јерарси од деветијо до двадесетог века*, 174.

⁵⁴ Илић, *Петар Јовановић, митрополит београдски*, 113–114.

⁵⁵ Попис монашког и мирског свештенства Тимочке епископије настао је крајем 1836, а најкасније 1/13. јануара 1837. О томе опширније: Недељко В. Радосављевић, „Попис Тимочке епископије из 1836“, *Мешовићева трајања* 28 (2007): 31–61; исти, „Тимочка епископија по попису из 1836“, *Историјски часопис* 52 (2005): 261–264.

⁵⁶ Илић, *Петар Јовановић, митрополит београдски*, 121.

Православне цркве у Кнежевини Србији јесу.⁵⁷ Патријаршија је простор Тимочке епископије још увек званично сматрала делом Видинске и Нишке митрополије. Веза са старом архијерејском структуром огледала се кроз приходе, које су плаћали све до августа 1836. године. Све друго било је у непосредној надлежности епископа тимочког, чији избор и деловање нису били упитни.⁵⁸

Писмом од 3/15. јула 1836. године васељенски патријарх Григорије VI обавестио је кнеза Милоша Обреновића о томе да је Васељенска патријаршија дала сагласност да простор шест нахија буде припојен Православној цркви у Кнежевини Србији, с тим да годишњи износ од њих за патријаршијску благајну буде 3000 гуруша. Заједно са ранијих 6000, то је укупно износило 9000 гуруша. Та два износа у почетку су исплаћивана истовремено али одвојено, да би се убрзо слили у јединствену таксу. За избор сваког будућег митрополита такса је остала 300 дуката. Државне власти Кнежевине Србије преузеле су то плаћање на себе.⁵⁹

Црквеноправни акт којим је коначно заокружена аутономија Православне цркве у Кнежевини Србији била је Патријаршијска и синодска грамата издата 17/29. јула 1836. године. Њоме је одобрено припајање Православној цркви у Кнежевини Србији делова митрополија Видинске, Зворничке, Нишке и Рашко-призренске и скендеријске.⁶⁰ Патријаршијском и синодском граматом све одредбе Томоса из 1831. почеле су да важе за нове пределе. Њоме је коначно потврђено право Православне Цркве у Кнежевини Србији да самостално врши арондације епархија у свом саставу и убудуће сама бира митрополита.⁶¹

Значај формирања Тимочке епископије и посвећења надлежног епископа у њој, за Православну Цркву у Кнежевини Србији били су изузетни. Избором тимочког епископа Доситеја Новаковића, Кнежевина је добила

⁵⁷ Наведени податак уступио ми је колега Димитрис Киминас из Пиреја, на чему сам му веома захваљан.

⁵⁸ Пример за то је писмо од 6/18. марта 1834. године, којим епископ тимочки Доситеј Новаковић обавештава кнеза Милоша Обреновића да је сакупио 575 гуруша од венчаница за видинског митрополита и да чека његову наредбу где да пошаље поменуту суму. Радосављевић, *Зворничка митрополија у Васељенској патријаршији (1766–1880)*, 99.

⁵⁹ Цариград, 13/25. септембра 1836. *Васељенски патријарх Григорије VI кнезу Милошу Обреновићу*. ДАС, КК, XXXV, 845 (1–2). О томе видети и: Радосављевић, *Зворничка митрополија у Васељенској патријаршији (1766–1880)*, 110–112.

⁶⁰ Радосављевић, „Аутономија Православне цркве у Кнежевини Србији и арондација епископија 1831–1836“, 246; Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, 318; Швабић, „Прилози за историју Српске цркве: к питању о аутономији Српске цркве“, 384; Гавриловић, *Милош Обреновић*, књ. 3, 613; Љушић, *Кнежевина Србија (1830–1839)*, 21.

⁶¹ Радосављевић, *Зворничка митрополија у Васељенској патријаршији (1766–1880)*, 110–111.

већи број архијереја. Никада више није дошло до тога да, због недостатка броја архијереја, избор новог митрополита, или било ког другог епископа у њој, буде онемогућен и тако пренет на Васељенску патријаршију. Тек тада је аутономија Православне цркве у Кнежевини Србији, проглашена Томосом из 1831, заживела у пуној мери.

БИБЛИОГРАФИЈА

НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

- ДАС, КК = Државни архив Србије, Књажевска канцеларија, XXXV (Црква и свештенство), 718, 825 (3–4), 845 (1–2).
- НБСоф = Национална библиотека Св. Св. Кирил и Методиј, София, ОАК, 16/43.

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

- Алексијевић, Димитрије. „Прилози за историју Српске цркве“. *Весник Српске цркве* 21, бр. 12 (1910): 851–858.
- Алексијевић, Димитрије. „Прилози за историју Српске цркве“. *Весник Српске цркве* 22, бр. 1 (1911): 26–43.
- Радосављевић, Недељко В. „Попис Тимочке епископије из 1836“. *Мешовића ираћа* 28 (2007): 31–61.
- Швабић, Павле. „Прилози за историју Српске цркве: к питању о аутономији Српске цркве“. *Гласник Православне цркве у Краљевини Срдији* 4, бр. 5–6 (1903): 375–387.

ИНТЕРНЕТ РЕСУРС

- https://users.sch.gr/markmarkou/1833_1870/1852/koim/anthimos_ladopoulos.htm (приступљено 11. децембра 2024)

ЛИТЕРАТУРА

- Вуковић, Сава. *Српски јерарси од деветиої до двадесетїої века*. Београд: Евро – Подгорица: Унирекс – Крагујевац: Каленић, 1996.
- Гавриловић, Михаило. *Милош Обреновић, књ. 2 (1821–1826)*. Београд: Штампарија Давидовић, 1909.
- Гавриловић, Михаило. *Милош Обреновић, књ. 3 (1827–1835)*. Београд: Штампарија Давидовић, 1912.
- Грубић, Александар. „Кенгелац, Павле“. у: *Српски биографски речник*, књ. 5, ур. Чedomир Попов, 37–38. Нови Сад: Матица српска, 2011.
- Екмечић, Милорад. *Стварање Југославије 1790–1918*, књ. 1. Нови Сад: Православна реч, 2021.
- Илић, Алекса. *Петар Јовановић, митрополић деоградски: његов живот и рад (1833–1859)*. Београд: Штампарија К. Грегорића, 1911.
- Јањић, Драгана Ј. и Небојша Д. Ђокић. „Неколико питања везаних за историју Нишке епископије од почетка 16. века до стварања Бугарске егзархије средином 19. века“. *Башићина* 37 (2014): 85–122.

- Љушић, Радош. *Вожд Карађорђе*, књ. 2. Београд: НИУ Војска – Горњи Милановац: НИП „Дечје новине“, 1995.
- Љушић, Радош. *Кнежевина Србија (1830–1839)*. Београд: Српска академија наука и уметности, 1986.
- Мантран, Робер. „Почеци Источног питања“. У: *Историја Османског царства*, прир. Робер Мантран, 475–516. Београд: Слио, 2022.
- Мидић, Далибор. *Историја Православне епархије нишке*. Ниш: Православна епархија нишка, 2019.
- Мирковић, Лазар. *Православна литургија*, књ. 2. Београд: Свети Архијерејски Синод Српске православне цркве, 1983.
- Новаковић, Стојан. *Турско царство пред Први српски устанак*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2001.
- Ортајли, Илбер. *Најдужи век империје*. Београд: Српска књижевна задруга, 2004.
- Поповић, Радомир Ј. „Идеал независности и нужност аутономије“. У: *Два века модерне српске дипломатије*, ур. Чедомир Попов, Драгољуб Р. Живојиновић и Слободан Г. Марковић, Београд: Балканолошки институт САНУ – Институт за европске студије, 2013: 69–88.
- Радосављевић, Недељко В. „Аутономија Православне цркве у Кнежевини Србији и арондација епископија 1831–1836“. *Истраживања* 23 (2014): 233–248.
- Радосављевић, Недељко В. *Зворничка митрополија у Васељенској патријаршији (1766–1880)*. Бијељина: Синај – Београд: Историјски институт, 2024.
- Радосављевић, Недељко В. „Јоаникије, митрополит рашко-призренски“. *Историјски часопис* 61 (2012): 145–164.
- Радосављевић, Недељко В. *Православна црква у Београдском пашалуку 1766–1831: урва Васељенске патријаршије*. Београд: Историјски институт, 2007.
- Радосављевић, Недељко В. „Тимочка епископија по попису из 1836“. *Историјски часопис* 52 (2005): 257–272.
- Слијепчевић, Ђоко. *Историја Српске православне цркве*, књ. 2. Београд: БИГЗ, 1991.
- Снегаров, Иван. *История на Охридската архиепископия – патриаршия том 2: от падането ѝ под турците до нейното унищожение (1394–1767)*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“ – БАН, 1995.
- Стојанчевић, Владимир. *Јужнословенски народи у Османском царству од Једренског мира 1829. до Париског конгреса 1856. године*. Београд: Издавачко штампарско предузеће ПТТ, 1971.
- Стојанчевић, Владимир. „Српска национална револуција и обнова државе од краја XVIII века до 1839“. У: *Историја српског народа*, књ. V/1, 7–158. Београд: Српска књижевна задруга, 1981.
- Терзић, Славенко. *На кайијама Констанинопоља*. Београд: Историјски институт – Нови Сад: Православна реч, 2021.
- Тодев, Илия (и др). *Кой кой е сред българите XV–XIX в.* София: Анупис, 2000.
- Тодорова, Олга. *Православната црква и българите XV–XVIII век*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 1997.

- Тютюнджиев, Иван. *Търновският епископат XII–XXI в.* Велико Търново: Ровита, 2007.
- Popov, Čedomir. *Građanska Evropa (1770–1871), knj. 2: Politička istorija Evrope.* Novi Sad: Matica srpska, 1989.
- Radosavljević, Nedeljko V. „Antimus, Bishop of Vratsa and Lovech and Metropolitan of Belgrade“. *Bulgarian Historical Review* 45, No. 1–2 (2018): 147–171.
- Runciman, Steven. *The Great Church in Captivity.* London: Cambridge University Press, 1968.

NEDELJKO V. RADOSAVLJEVIĆ
Institute of History, Belgrade
nedjo.radosavljevic@gmail.com

THE FORMATION OF THE TIMOK DIOCESE

Summary: The Timok Diocese was established within the framework of the autonomous Orthodox Church in the Principality of Serbia in 1834. The foundation for its creation lies in international and state public law acts, as well as ecclesiastical legal acts. Its emergence would not have been possible without the establishment of the Principality of Serbia in 1830, and the autonomous Orthodox Church within it in 1831. The international public law acts upon which the state and ecclesiastical autonomy were based include the Treaty of Bucharest from 1812, the Akkerman Convention of 1826, and the Treaty of Adrianople from 1829. The acts of state public law are the Sultan's Hatt-i-şerif of 1830 and 1833, and the firman regarding the limited inheritance of the Obrenović family to the Serbian throne from 1830. Initially, the autonomy of the Orthodox Church in the Principality of Serbia was modest, as it had only three bishops. This left room for the direct influence of the Ecumenical Patriarchate when selecting a new metropolitan or any of the bishops. With the annexation of the Six Nahias to the Principality of Serbia in 1833, conditions were created for these regions to be included in the autonomous Orthodox Church within it, which had been the subject of three years of negotiations with the Ecumenical Patriarchate. Before their conclusion, on the Feast of the Presentation of the Lord, February 2/14, 1834, the Timok Diocese was established and its first bishop, Dositej Novaković, was elected. His election brought the necessary stability to the Orthodox Church in the Principality of Serbia. The number of bishops was increased, which meant that all future elections of metropolitans and bishops could be carried out within its framework. Only then did the ecclesiastical autonomy fully take effect. The Ecumenical Patriarchate confirmed the annexation of the new regions to the Orthodox Church in the Principality of Serbia with the Patriarchal and Synodal Gramata on July 17/29, 1836, thus closing the matter. *Keywords:* Ecumenical Patriarchate, Principality of Serbia, Timok Diocese, ecclesiastical autonomy, public law, ecclesiastical law, tomos, gramata.